

Armando PETRUCCI: *Una lliçó de paleografia*, València, Publicacions de la Universitat de València, 2008, 146 pàgines.

El llibre *Prima lezione di paleografia* d'Armando Petrucci, que ací es presenta en la primera traducció al català, és a més d'una exposició de l'original treball de l'autor, el resultat d'una renovació historiogràfica. L'autor, que sempre s'ha desmarcat dels models tradicionals de fer història de l'escriptura, s'ocupa en aquestes pàgines de fer una història dels testimonis escrits en el sentit més ampli, mirant de respondre les preguntes del perquè es fa ús d'instruments d'escriptura, qui els utilitza i perquè ho fa, mitjançant una intersecció entre les pràctiques d'escriure amb les gents que escriuen.

La funció de l'escriptura i de l'escriure ha estat al llarg dels temps registrar dades i textos amb la finalitat tant de comunicació en un temps present, com de conservació de la memòria en un temps futur. L'escrit, apunta l'autor, que resisteix el temps, que no s'ha perdut i que hem trobat, ens permet apropar-nos directament al passat.

A partir d'aquestes consideracions, en els darrers anys l'anàlisi històric de la paleografia ha pretès arribar a la civilització de l'escrit. Arribar a aprehendre una societat a través d'allò que escriu. L'escriptura, com a objecte d'anàlisi, esdevé l'eix central dins de la cultura d'una època. I mitjançant l'escriptura es poden analitzar problemes i característiques socials d'abast més general. Per arribar a comprendre una societat —que és, ja ho deia Marc Bloch, l'ofici de l'historiador— recorrem a conèixer la funció que aquella comunitat que estudiem ha atorgat a l'escriptura. El paleògraf, ens ensenya Petrucci, quan cerca les empremtes escrites, en els arxius i biblioteques o en els carrers d'una ciutat, es troba amb una escriptura manipulada i classificada per tipologies d'ús o de suport, i des d'aquestes fórmules «memoritzadores intenta copsar l'escrit com el sentit que una societat va donar als seus actes. L'escriptura és un senyal i un indicatiu que ha deixat la mentalitat que l'ha conreada.

La història de cultura escrita sobre la que Armando Petrucci alligona es deu ocupar, doncs, del mode d'utilització, comprensió i apropiació que fa de l'escriure una societat. El mètode és l'estudi de la formació i evolució de les tipologies gràfiques, però encarant els sistemes gràfics a les qüestions de qui, perquè i per a qui, arribant així als mecanismes, característiques i situació de l'ús social de l'escrit i de la lectura en una època determinada. La paleografia, l'epigrafia, la diplomàtica... en cercar el rerefons social de l'escrit que estudien, no el mantenen en un estadi paral·lel, mai convergent, amb la societat que el produïa. Amb l'obra d'Armando Petrucci no només trobem l'observació de l'escriptura per si mateixa sinó l'explicació del seu ús, és a dir, les maneres com la societat ha utilitzat aquest recurs. És per aquest objecte d'investigació que l'anàlisi històrica presentada per Petrucci esdevingué una plataforma de renovació metodològica que afectà la ciència paleogràfica i d'altres de les anomenades ciències auxiliars. Amb aquestes eines al segle XIX i principis del segle XX es validaven els documents, és a dir, les ciències auxiliars —en un ús historicista— valoraven l'autenticitat dels documents, com a base del discurs històric. Per tant, aplicades a la història esdevingueren un conjunt de sabers tècnics juxtaposats que descrivien i classificaven els testimonis escrits. El desenvolupament i increment d'aquestes ciències estigué subordinat al treball històric, al qual proveïen de fonts.

Lluny de romandre en la recuperació del fons escrit del passat, com a antesala i preparació crítica de la posterior interpretació històrica, el treball desenvolupat per Armando Petrucci contempla que els testimonis que estudia la paleografia són obra d'una col·lectivitat, que aquells escrits són els instruments sobre els quals s'articula el cos social, que fixen les lleis, que vertebren el pensament intel·lectual i l'administració, que van ser representació intencionada i voluntària de la societat que els creà per als coetanis i per a l'esdevenidor. S'ha superat, doncs, el límit de l'heurística de les fonts.

A partir de la recerca feta per Armando Petrucci en el seu treball sobre els grafits de Condatomagos s'ha produït una ampliació acadèmica del concepte de paleografia que consistia en explicar la història de l'escriptura en relació amb la societat en la qual esta es trobava immersa, alhora que aquest estudi històric de l'escriptura ajudava a comprendre la societat mateixa. En conseqüència, les formes gràfiques i les seues transformacions eren explicades a partir dels diferents usos socials de l'escriure, i no com a entitats ideals al marge de la realitat històrica que les feia existir. Sense excloure el compromís científic emanat de l'heurística, obrí la paleografia a la transformació metodològica, per poder reflexionar, explicar i valorar la massa insigne de fets i fenòmens socials que les restes escrites ens manifesten, i no tan sols cenyir-se a l'evolució diacrònica d'aquestes formes gràfiques. La idea d'Armando Petrucci és introduir les ciències auxiliars en un estudi global de la història, com una manifestació social més, com un dels principals sistemes de comunicació humana.

Per tot el que acabe de dir, no ha de buscar el lector d'aquesta lliçó de paleografia un mostrari o catàleg de l'evolució d'unes grafies i suports al llarg del temps. L'autor proposa, amb un mètode històric rigorós i un gran nombre d'exemples, analitzar les implicacions cognoscitives i organitzatives derivades de l'ús de l'escriptura per les societats pretèrites. Estudiar tots els testimonis escrits, no sols els libraris i documentals sinó també els epigràfics, els grafits, les filigranes pictòriques, els pasquins... la seua difusió, els usuaris, el recorregut des del consum fins a la conservació, les causes de la seua pèrdua, si era un producte clandestí, la circulació de les lletreries d'impresma... Tampoc no preten l'autor dissenyar en el seu discurs un arc cronològic que viatge del més antic fins a l'actualitat. Armando Petrucci ha analitzat, en el present llibre, l'escriptura com una necessitat social. Detenint-se, primer, en el significat i la funció de les pràctiques, trames i llocs de l'escriptura en el context de la societat que les produeix. Comença la lliçó estudiant com la societat tria uns escenaris per escriure (capítol 1: «Els llocs i els espais»), que abracen des de la «ciutat escrita» fins als prestatges que ocupa en la seua conservació als arxius i biblioteques. L'espai de l'escriptura, a més a més, permet esbrinar com es produeix l'escrit, és a dir, la determinació de la seua formalitat. L'anàlisi de la disposició de textos i l'organització en ratlles de l'espai de l'escriptura, on l'escrit quedava sovint disposat d'una manera programada o extreta de models tradicionals, ens porta a saber més de la societat que ha fabricat el text.

L'escrit està determinat per les circumstàncies en què te lloc l'acte d'escriure, per les característiques materials de la superfície, per les constriccions i pulsions de l'escrivent. El mètode paleogràfic és, anota l'autor, la recopilació i l'anàlisi formal i comparativa de les característiques gràfiques i materials de cada testimoni escrit sotmés a examen, tant els textos manuscrits sobre pergamí, com els impresos sobre paper o els gravats en pedra, també les proves de ploma, les minutes o els esborranys de comptes. I amb aquest exercici de recerca analítica de l'escrit copsem també la desigualtat entre qui escriu i qui no (capítol 2: «Escriure i no escriure»), atenent a l'estudi de la distribució social de l'escrit mitjançant els graus qualitius que es contemplen entre els que estan exclosos de l'escriptura i els que no ho estan, i, dins d'aquests darrers, per exemple, es pot distingir els que han assolit aquesta capacitat per a conrear uns aspectes i usos determinats de l'escriptura, és a dir, els alfabetitzats funcionals dels alfabetitzats cultes.

La forma d'exercir el poder al llarg de la història també s'entén i es representa en les maneres i formes de modelització gràfica que aquell utilitza (capítol 3: «Poder *versus* llibertat»), a través dels executors funcionals en les cancelleries o oficines de producció documental, envers dels semianalfabets gràfics o analfabets. Els servidors del poder utilitzen l'escriptura per a una comunicació dirigida, com a emanació directa del poder, com l'ús públic de les escriptures exposades o l'escriptura sagrada dels testimonis religiosos. Aquests testimonis escrits que representen un poder vertical solemne i formulista, coexis-

teixen i es contraposen amb el testimoniatge d'una escriptura entesa com a activitat lliure, autònoma, creativa o, inclús, efímera.

Igualment mitjançant la delimitació de les pràctiques de l'escriptura i de les representacions constituïdes pels productes gràfics fruit d'una *iussio* autoritativa o d'un encàrrec d'alt nivell («ordre de l'escrit») i els productes gràfics fruit de la lliure iniciativa d'escriptura dels individus o de grups («desordre de l'escrit»), és a dir, els diferents modes i maneres d'entendre i utilitzar l'escriptura, definim un grup social o comunitat i ens permet explorar les identitats culturals que ens aproximem a comprendre aquella societat.

En la posada a punt dels sistemes gràfics, classificant-los en tipologies i funcions (capítol 4: «Tipologies i funcions»), es representa una tradició ideologicoreligiosa. Un patrimoni de textos escrits constitueixen un element simbòlic dels qui els han escrit, reflecteixen moments i èpoques, de vegades, veritables revolucions gràfiques, i són símptomes de canvis socials, econòmics i culturals, inclús evidencien raons ideològiques i polítiques de prestigi i identificació nacional, com l'aparició de la carolina, de l'escriptura comuna o de les formes minúscules en diferents moments. La història particular de les manifestacions i l'evolució de les tipologies gràfiques pot també respondre a modificacions o adaptacions a nous suports i continents sobre els quals s'escriu, com l'escriptura cuneïforme i els tipus mòbils de la impremta.

El procés de variació de les modalitats de l'escriptura (capítol 5: «Tècniques i maneres») ens permet entendre l'apropiació que una cultura fa d'escriure. Perquè l'evolució de les diferents tècniques i instruments de realització de l'escriptura i de la disposició de l'escrit —que tenen lloc entre els que professionalment saben i poden escriure, per afavorir la lectura i comprensió del text—, van unides als canvis i modificacions en les pràctiques d'ensenyament, arribant des d'allí a la correspondència escrita entre les persones, a les escriptures privades de diaris...

L'ensenyament que Petrucci vol donar es fonamenta en la relació que, d'una banda, s'estableix entre els canvis en les formes gràfiques, en els mitjans, en els materials, en els objectes i en el repertori textual per a escriure i per a llegir (que no només evidencien mutacions d'èpoques com en l'antiguitat tardana quan es donà el pas del rotlle al còdex, com a finals de l'edat mitjana el del pergamí al full, com al Renaixement el de la transmissió manuscrita dels textos a la transmissió impresa, o entre la primera i la segona revolució industrial la difusió de les modernes tecnologies d'escriptura) i, per un altra banda, la representació de fenòmens historicoculturals. A través dels llibres, documents, registres, comptes i memòries, diaris... copsem la correspondència entre la cultura escrita i l'organització social i cultural (capítol 6: «Escriure a...»).

Els escrits que ens han arribat (capítol 7: «Textos escrits, textos perduts, textos retrobats») i que ara podem estudiar als estants d'una biblioteca o d'un arxiu són tant el producte d'una idea intel·lectual d'un autor o el projecte d'una institució, com un objecte la materialitat del qual respon a una confecció determinada per una època i a la representació que altres mentalitats, diferents de les que el van dissenyar, li han conferit: anotant en els marges, relligant-lo en volums, censurant-lo, donant-li el caràcter que ara té.

L'escrit té diverses vides. En primer terme, la seua pròpia que intentem apreciar rescatant la forma original en què l'autor ho va escriure i el copista o l'impressor ho va editar i, en segon terme, la vida que li ha atorgat una institució o família en conservar com a element memoritzat, classificat en un arxiu o biblioteca (capítol 8: «Escriure i conservar la memòria»). Recolçant-nos en els textos, ens comenta l'autor, percebem la història cultural d'un període, perquè a través de la textualitat veiem reflectides les pràctiques de lectura, a través de la seua menció en protocols notariais i dels exemplars conservats en els antics inventaris veiem la difusió de l'obra; a través de les seues ratllades, de les censures que ho

fustiguen i a través de les anotacions a les seues pàgines, veiem l'esdevenir del pensament dels diversos lectors que van passejar per elles.

Hem de tenir en compte què es conserva i perquè es conserva. I hem d'intentar que aquests documents o llibres s'interrelacionen amb altres representacions de la realitat: les escriptures exposades, les partitures musicals, la il·luminació dels còdexs, la iconografia pictòrica, les actes notarials, els registres cancellerescos, els passatges literaris... Quina és la difusió que va tenir un escrit, quines categories socials el van llegir, amb quins fins es va estendre la lògica gràfica emanada del poder, quins eren els significats de les miniatures, com es manifesta en la vida quotidiana l'ús de l'escriptura o l'habilitat de la lectura, quines formes de transmissió textual es van emprar, a qui es discrimina amb la incapacitació per llegir o escriure, com són acceptades i utilitzades les variants gràfiques. En els arxius i biblioteques ens trobem no només el llibre *per se*, també còdexs incomplets, fragments diversos de pergamins o papers solts; a les ciutats i camins inscripcions, i tot això són retalls d'un tapís o tesselles d'un mosaic que representa el món pretèrit, al qual ens aproximem amb les referències literàries, amb les actes documentals o amb les representacions iconogràfiques.

La porta de la documentació no és una cavitat o túnel natural que travessa, com si d'una cova es tractara, el temps. Des del seu llindar no es contempla sense més ni menys el passat. Tampoc en creuar la porta ens trobem el passat viscut tal i com fou. Perquè la porta al passat no és, en primer lloc, innocent, ni neutra. Trobem allí els personatges i experiències que primer han estat enregistrades pels professionals de l'escriptura de les institucions, i que després l'autoritat ha gestionat i ha preservat en els prestatges dels arxius, al llarg del transcurs dels segles.

La història de la cultura escrita, ensenya Petrucci, no es redueix a un procés de recuperació textual o a un procés d'exhumació documental, és l'anàlisi històrica que examina el resultat d'una acció humana que algú intencionadament escrigué, i que un altre s'encarregà de conservar, un altre de copiar, un altre d'imprimir... Per aprehendre el món passat hem d'interpretar els textos i indagar en les fonts històriques inquirint: és el document escrit o el llibre producte sincer i conseqüent expressió de la seua època? Tot text està empresonat en unes fórmules preestablertes o hi ha lloc per a la creativitat o la diversitat textual? I la seua supervivència fins als nostres dies és esclava dels criteris de selecció de les institucions que ho han custodiat?

ROSA M. GREGORI ROIG